

EGY ÉLET, AMELY TÖRTÉNELEM

Tito: Önéletrajzi vallomások. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985

Sajátos kiadvány megjelentetésére vállalkozott 1982-ben a belgrádi Narodna knjiga Könyvkiadó, és a Forum, Brasnyó István avatott fordításában, ezt jelentette meg most magyarul. Az elképzelés: Tito összes műveiből kiválasztani az életrajzi vonatkozásúakat, összegyűjteni és önálló műként megjelentetni. Az, amit kapunk önmagában is nagyon érdekes, hiszen részben pótolja, hogy Titónak szinte sohasem volt ideje arra, hogy közvetlenül önmagáról írjon és beszéljen, így esetében csak elszórt forgácsok helyettesíthetik a napjainkban olyan népszerű memoáriródatmat. Mind ezen felül külön varázsa van annak, hogy a nagy horderejű történelmi események formálója közvetlenül, legtöbbször csak úgy frissiben, az események sodrában, az emlékezetre támaszkodva — ezért néha a lábjegyzeteknek kell kiegészíteni, vagy helyesbíteni a konkrét adatokat — vall a történetekről.

Itt ugyanis olyan eseményekről van szó, amelyek iránt az érdeklődés sohasem szűnik és nem is szűnhet meg. Egyrészt ezek az események már történelmünk részévé váltak, de — mint napjainkban a történelem felülvizsgálására és átértelmezésére tett számos kísérlet olyan meggyőzően tanúsítja — az emberi történelem a dolgok dialektikája folytán csak addig történelem, amíg az emberek gondolkodását és cselekvését megszabja, befolyásolja. Másrészt, ez ideig már sok történész hívta segítségül és hasznosította az „apró tényeket” — amelyeknek Hyppolite Taine neves francia irodalomtörténész nagy jelentőséget tulajdonított — vagyis azt, hogy egy-

egy közvetlen tanúvallomás egy korról — még ha az első pillanatra jelentéktelennek is tűnik — sokkal többet elárul arról az időszakról, mint sok minden, ami látszólag jobban előtérben áll. Ennek alapján biztos, hogy ezekről a történelmi eseményekről is többet megtudunk a részvevők megnyilatkozásából, mint a történelmi, szociológiai, elméleti stb. elmefuttatásokból, nem is szólva arról, hogy ezek alapján jobban kialakíthatjuk értékelésünket és értelmezésünket, mint mások értékeléseinek, magyarázatainak közvetítésével.

Így aztán több szempontból érdeklődésre számító és méltó kiadvány kerekedett Tito egykori beszámolóiból, vagy egy-egy hivatalos beszámoló és elemzés olyan kiszakított részből, amely ritka közvetlen életrajzi megnyilatkozást jelent a titói életműben. Mivel itt a fő erény éppen a közvetlenség és a kötetlenség, semmilyen ismertetés nem pótolhatja és helyettesítheti az olvasást. Értékelésről pedig szó sem lehet. Tehát egy ilyen ismertetésnek csak egy témája lehet: ízelítőt adni abból, milyen kép kerekedhet ki egy-egy téma tanulmányozásához. Mégpedig e történelmi események három fordulópontjára: a párt kialakulására, a népfelszabadító harcra és a felszabadulás utáni fejlődésünkre vonatkozóan.

I.

A párttal a nép közé a címe a könyv első részének, és szerintünk ez a könyv legizgalmasabb része. Több okból is. Először is azért, mert

nyilvánvalóan a legizgalmasabb kérdés pártunk és forradalmunk története szempontjából: hogyan jött létre az a párt, amely utána harcba tudta vinni a tömegeket, győzelmet arathatott a megszállók és a hazai árulók felett, utána pedig átvehette az új Jugoszlávia irányítását. Másodszer: ez a kérdés legkevésbé taglalt újabb kori történelmünkben, hiszen a népfelszabadító háborúról annyi vonatkozásban írtak már, a felszabadulás utáni évekről pedig, azt hisszük, hogy mindent tudunk, vagy legalábbis olyan közelinek érezzük őket, hogy még nem tekintjük történelemnek. A párt kialakulása viszont nagyon is izgató feladat, sok feldolgozásra váró témát rejt magában. Végül, de nem utolsósorban ezek a vonatkozások ma is számos időszerű kérdés megválaszolását segíthetik elő.

Az sem mellékes, hogy ezen a részen érződik meg leginkább a közvetlenség, a feldolgozás, az elméleti általánosítás kísérletének minden hiánya, hiszen ezek a jelentések, beszámolók, levelek, visszaemlékezések soha nem ilyen igénnyel készültek. Így aztán tanúskodnak a pártért való küzdelem egész hősiességéről és nagyságáról. Többek között a kommunisták egész nemzetének dilemmájáról, hogy mindenképpen meg kell maradniuk a mozgalomban — s azon belül kell megpróbálni változtatni a helyzeten —, mert a mozgalmon kívül nem létezhetnek mint kommunisták. Hiába van igazuk, ha a mozgalomból kiszorulnak, igazuk többé nem lehet marxista, kommunista igazság. A mozgalomban maradás viszont megalkuvást kényszerít rájuk, s olykor súlyos áldozatokat, sőt a biztosan igaznak vélt igazuk részleges vagy teljes megtagadását is megköveteli tőlük. Mint Tito írta, „Igen

óvatosan végeztük ezt a munkát, mert kirepülhettünk volna a pártból még mielőtt a szervezetet döntő harcba sikerült volna vezetnünk a frakciózás ellen. Másrészt ez a korszak és a párt születése már azért is izgalmas, mert Titónak sikerült felülkerekednie a kommunisták egész nemzedéke számára tragikussá vált körülményeken, a mozgalmon belül sikerült változást kieszközölnie, s az óvatosság kifizetődött, mert végül a mozgalom más irányt vett. Így aztán ez a korszak egyformán tanúskodik a párt születéséről meg a kedvezőtlen körülmények legyőzéséről, hogy a kettő együtt teremtsen meg azt az élcsapatot, amely a JKP-t történelemformáló erővé tette.

Ebben a korban ugyanis a JKP-nek egyidejűleg két veszéllyel kellett megbirkóznia: a belső frakciózással és az azt tápláló külső befolyással, méghozzá úgy, hogy meg kellett maradni a Kommunista Internacionálé keretében, hiszen objektíve és szubjektíve egyaránt elképzelhetetlen volt, hogy egy kommunista párt létezhessen volna az Internacionálén kívül, sőt azzal szemben. És ezek az itt közölt önéletrajzi vallomások nemcsak egyszerűen a frakciózás leküzdésének történelmét adják, hanem megadják a módszert a minden párton belül érvényesülő és bármilyen körülmények között megnyilatkozó frakciós tevékenység elleni hatásos küzdelemhez. Az egyik hatásos gyógyszer, hogy a párt ne foglalkozzon önmagával „a párt, amely önmagával foglalkozik, oda jut, hogy a vezetőség lebecsüli a tömegekben végzett munkát, tevékenységét a mozgalom vezetésében folyó harcra és a jobboldal vezetőivel való leszámolásra korlátozza”. És a másik hatásos gyógyszer: állandó és kommu-

nista őszinteségű frissítésre van szükség, „mindkét frakcióból eltávolítjuk azokat, akik fékezik a munkát, még ha régi tagok is, és helyettük újabb, fiatalabb és törekvőbb embereket állítunk”. A külső befolyás ellen is két fronton kellett megnyerni a csatát. Egyrészt a pártvezetőségnek az országba való visszatéréséért, mert a távollét azt jelenti, hogy a vezetőség elszakad az országtól és a tagságtól, „ennek következtében csupán elvont vitákat folytatott bizonyos feltevésekről, amelyeknek semmi közük nem volt ahhoz, ami az országban történik”. Másrészt hasonló erélyes harcot kell folytatni a külső pénzsegélytől való függőség ellen, mert „semmi sem demoralizálhat annyira egy mozgalmat, mint a kívülről kapott pénz”.

Csak ezután kerülhetett napirendre az igazi probléma: hogyan lehet létrehozni azt az élcsapatot, amely vezetni tudja a tömegeket. Ez ugyanis még ma is a kommunista párt alapvető problémája a világ valamennyi országában. Mert nem lehet kommunista az a párt, amely azt hinné, hogy ő helyes úton jár, a tömegek pedig magukra vessenek, ha nem hajlandóak elfogadni ezt a helyes utat. Közismert, hogy milyen hősi birkózás volt az, amelyet az eurokommunista pártok folytattak és folytatnak e dilemma megoldásáért. És Tito visszaemlékezésének ez a része ennek megválaszolásához kínál néhány támpontot. Az egyik: „a párt nem valamiféle olyan dolog, amely önmagától jön létre, hanem e tekintetben minden egyén maximális erőbevetésére van szükség”. És a másik: „a munkásosztály mindennapi harcának kérdéseiből indultunk ki”, és „a kommunisták elé is azt tűzte a legfőbb feladatuk, hogy tartsanak fenn állandó kapcsolatot a munkásokkal, érezzék át

mindennapi problémájukat”. Ehhez kapcsolódik a két hasonlóan fontos mozzanat a párt belső életével kapcsolatban — ha az első kettőt feltételesen programproblémának minősítjük, akkor ez az alapszabály hasonlóan fontos két követelménye lenne. Az egyik: „a vezetőségbe olyan embereknek kell kerülniük, akik közvetlen kapcsolatban állnak a termeléssel, a szakszervezetekkel”. És a másik: „mondtam az elvtársaknak, hogy nem kell minden apróság miatt megvárni a KB utasítását, hanem csak bátran rendezzék maguk a különféle kérdéseket”. Az egészet összekapcsolja az az alapvető követelmény, hogy nem lehet olyan tömegeket mozgató és érdeklő kérdés, amely a kommunisták érdeklődésének reflektorfényén kívül maradhat. A JKP esetében ilyen volt például a nemzeti kérdés, így aztán már kezdettől szükségyszerűen láthatjuk a JKP egyik történelmi érdemét, amelyet nem lehet eléggé hangsúlyozni, és amelyről a történelem egy-egy korszakában még mindig hajlamosak vagyunk megfeledkezni: az osztály- és a nemzeti felszabadulás összekapcsolását.

Végül e fejezettel kapcsolatban néhány szót szólhatunk a ma is időszerű tanulságokról. Az egyik az, amit Tito Đuro Đakovićtól idéz: „Nem szabad megfeledkezünk arról, hogy nekünk jugoszlávoknak van egy rossz tulajdonságunk, mégpedig az, hogy minden határozatot és javaslatot egyhangúlag elfogadunk, de nem hajtjuk végre.” A másik a párt tevékenységének mindig időszerű alapvető követelménye, hogy „a párt valamennyi tagja és szimpatizánsa világos képet alakít-hasson a helyzetről, a problémákról és a teendőkről”. És a harmadik, hogy a párt soha sem lehet a moz-

galom, az elégedetlenség fékezője: „a harcra kész munkásoknak a szakszervezeti bürokrácia elleni hangulatát nemhogy lokalizálni kell, hanem még inkább kiterjeszteni”.

II.

A kétkötetes könyv következő két fejezete még kevésbé önéletrajz. A népfelszabadító háborúra vonatkozó rész inkább az eseményekkel foglalkozik, a felszabadulás utáni fejlődésre vonatkozó rész pedig mindinkább történelmünk néhány fordulópontjának elemzésévé válik. De éppen ezzel domborodnak ki a könyvnek azok az erényei, amelyekről a bevezetőben szoltunk: a közvetlen vallomásokból kisejtlő apró mozzanatok, amelyek kötetekre menő elemzésnél többet mondanak történelmünk egy-egy korszakáról, és ezzel újabb kötetekre menő elemzések kiindulópontját adhatják.

Így nyújthatnak ezek az írások betekintést népfelszabadító háborúunk sonsdöntő kérdéseibe. Először is a szerb nacionalizmus zugtörténetészei által újabban ismét felmelegített dilemmába, a csetnikek és a szerb nép viszonyába, aminek lényege az, hogy Draža Mihailović azzal indokolta kezdetben passzivitását, később pedig a megszállók segítségét, hogy „ha ellenállunk, kiirtják a szerb népet”. Másrészt a mozgalomra leselkedő veszélyekre, részben a probléma konkrét megvilágításával: „szándékunk nem az volt, hogy polgárháborúval oldjuk meg Jugoszlávia jövőjét”, részben a görög ellenállási mozgalom kudarcának és hibáinak elemzése révén: „túlságosan sokat foglalkoztak a hazai reakciós klikkekkel, és jóval kevesebbet a megszállók elleni tényleges harccal; többnyire csak a bel-

és külföldi reakcióval vitáztak, és jóval kevesebb figyelmet fordítottak a nép legfőbb ellensége — a német megszállók elleni propagandára.” De útmutatást kapunk az igazán sorsdöntő kérdések taglalásához is. Például azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogyan született meg a lényeges döntés, mely szerint a felszabadító mozgalom nem a városokra koncentrálódik, mint pl. Franciaországban. Vagy a leglényegesebb kérdés: hogyan mozdulnak meg a tömegek, hogy a forradalom kibontakozhasson.

Mindemellett ott vannak magával a népfelszabadító harccal kapcsolatban azok az apró lényeges mozzanatok, amelyek emberközébe hozzátják az egész mozgalmat, és olyan jellemzőek rá. Titóról, hogy ő is menekült, amikor futni kellett, megsebesült, egyetlen főparancsnokként átvette egy szakasz parancsnokságát stb. Az események apró jellemző mozzanatairól, mint például arról, hogy Užicénél otthagytak 150 sebesültet, de átmentették az SZK(b)P története szedését, vagy hogy a IV. offenzívában két-három harcos is elesett egy sebesült megmentéséért. A belső vitákról. És ott vannak a részvevő megrázó vallomásai: „Mert nehéz idők voltak azok. A szemed láttára haltak éhen az emberek, közben pedig harcolni kellett.”

Azt már nem is kell hangsúlyoznunk, hogy Tito itt közölt fejtegetései nélkül nem foglalkozhatunk a második világháború utáni évekkel. Nem érthetjük meg, milyen fordulat és megrázkódtatás volt 1948, amire Tito úgy emlékezik vissza, hogy „a kommunista életében — érthetően — az a legsúlyosabb pillanat, amikor összeomlik minden, amiben addig hitt és amire épített”, hogy Tito ritka önéletrajzi megnyilatkozásaiban arra a kérdésre: me-

lyek voltak életében a legnagyobb merészséget követelő döntések azt válaszolja: „A Sztálinnak való szakítás 1948-ban.” Nem érthetjük meg az 1956. évi magyarországi, vagy az 1968. évi csehszlovákiai eseményekkel kapcsolatos jugoszláv álláspontot. De hasonlóképpen nem alkothatunk képet a mi fejlődésünk fordulópontjairól. A Đilas-ügyről, aminek alapvető dilemmáját Tito abban látja, hogy „nincs igazi demokrácia szocializmus nélkül, sem szocializmus demokrácia nélkül”, de a szocialista fejlődés, a szocialista munka közönséges, mindennapi, igazi gyakorlati munka, „ebből áll a szocializmus, nem pedig holmi elvont eszmékből, amelyeket valaki közölünk, adott esetben Đido elvtárs — kiagyal”. Azokról a dilemmákról, amelyek a Ranković-ügygel, vagy a liberálisnak nevezett korszak lerázásával kapcsolatban jelentkeztek. Közülük az elsőben a lényeg az, hogy egyesek „túlságosan nagy hatalomhoz jutottak, megszerették a hatalmat az emberek fölött, a Kommunisták Szövetsége felett, egész társadalmunk felett”, a belügyi szolgálat pedig „elkorcsosodott, nem követte nyomon a társadalmi fejlődést, hanem valami sajátos irányt vett, illetve arra törekedett, hogy a társadalom fölé kerekedjen”. A másikkal kapcsolatban pedig az az alapvető kérdés, hogy „az ellenség az ilyen elemekkel szemben tanúsított ébertelenség, nemtörődömség, megengedhetetlen liberализmus miatt fejthette ki olyan könnyen ellenforradalmi tevékenységét”. Ennek a három fordulatnak a helyéről újabb kori fejlődésünkben: Đilas, aki a realitásnál meszszebb akart menni bizonyos íróasztalnál kiagyalt elképzelések megvalósításában, Ranković, aki megpróbált leállítani bizonyos folyamato-

kat, és a nacionalista-liberalista korszak, amely önmagában egyesítette mindazokat a visszakísértő problémákat és nehézségeket, amelyek még sokáig megnehezítik, megzavarhatják fejlődésünket, és amelyek egy-egy korszakban kicsúcsosodva jelentkezhetnek.

S mindezen felül ott vannak a mostani nehéz napokban annyira időszerű utalások: „Ez tehát a lényeg: az hogy belőlük, ebből a több föderális egységből teremtsünk egy erős jugoszláv nemzeti államot”. „Nem akarom, hogy Jugoszláviában olyan határok legyenek, amelyek elválasztják nemzetünket, hanem már százszor megmondtam, hogy olyan határokat akarok, amelyek összekötik őket.” „Azt akarja, hogy a demokrácia ne legyen formális, hanem valóságos, hogy legyen anyagi alapja, ne csak azt jelezze, hogy az embernek joga van szitkozódni, hanem azt is, hogy legyen lehetősége enni, vásárolni, munkát vállalni, kulturális téren fejlődni, hogy egyenjogú legyen másokkal.” „Ezek a jelenségek ugyanis sokat ártnak nekünk, rossz hangulatot teremtenek a munkások körében és kritizálgatásra adnak okot, amit később egyesek kihasználnak.” „A meggyőzés fegyverével kell élnünk, de ahol ez nem segít, a tisztogatástól sem kell visszariadni.” „Mi azonban sohasem mondhatjuk, hogy valamelyik köztársaságban arra kell kényszeríteni a munkásosztályt, hogy összébb húzza a nadrágszíjat.” „Dolgozóink már huzamosabb ideje élesen figyelmeztetnek az elmentmondásokra, meddőségünkre és tétlenségünkre” stb. Meg a vallomások, amelyek Titóról és rólunk egyformán sokat elmondanak: „Nekünk nem volt gyerekkorunk”, „Én nem elvont, hanem jugoszláv internacionalista vagyok”, „Most azonban

látom, hogy könnyebb háborúzni, mint megszervezni a hatalmat és irányítani a társadalmi fejlődést, mert az igen bonyolult dolog”, „Szerintem az a legfontosabb, hogy mindig inkább optimista voltam, mint pesszimista. A legnehezebb órákban sem voltam pesszimista”, „Csak azt mondhatom, sajnálom, hogy nem tehettem még többet”.

*

Brasnyó István a fordítással kiváló munkát végzett. Egy-egy meg-

oldásáról esetleg vitatkozhatnánk. Például ismert címek — mondjuk, az Áprilisi tézisek — megváltoztatásáról, vagy arról, hogyan lettek a JKP konferenciái régebben értekezletek, újabban pedig választmányi ülések. De ez is legfeljebb csak arra bírhat rá bennünket, hogy érdeklődni kezdjünk egy-egy ilyen nagy fordítói vállalkozás erőfeszítései, nehézségei és megoldásai iránt.

BÁLINT ISTVÁN

A TUDOMÁNYOS MUNKA ÁLTALÁNOS ELVEI

Miloje Sarić: *Opšti principi naučnog rada*, Naučna knjiga, Beograd, 1985

Dr. Miloje Sarić akadémikus, az újvidéki egyetem Természettudományi Karának tanára, a természettudományok (növényélettan) kutatója ebben a művében a tudományos munka általános elveinek és az iránta támasztható követelményeknek a tömör megírására vállalkozott, de egyúttal átlépte a hozzá legközelebb álló tudományágazatok határait is. E kiadvány értékét jelentősen növeli, hogy a szerző a tudományos kutatómunka és a tudományfejlesztés többoldalú megvilágítására törekedett, s ezzel igen tanulságos, értékes olvasmányul, szellemi táplálékul szolgálhat nemcsak a tudomány „elkötelezettjei” számára, hanem a szakemberek ezreinek is, akik a tudomány rohamos fejlődését figyelemmel kísérik.

Nálunk eddig több ilyen jellegetű mű jelent meg (Gligorije Zajecaranoi: *Osnovi metodologije nauke*”, Midhat Samić: *Kako nastaje naučno delo* stb.). Sarić professzor könyve a maga eredetiségével, széles hatósugarú gondolatmenetével,

sokszor a dolgok mélyére hatoló eszmeifuttatásaival kétségtelenül a jelentősebbek közé tartozik.

A bevezetőből és a 16 részből, illetve 59 rövid fejezetből valamint az irodalomjegyzékből álló mű terjedelme alig haladja meg a 100 oldalt. Gazdag mondanivalójával, szerteágazó, de szorosan a témához fűződő kérdésfelvetésével és a tudományos munkában járható utak és lehetséges megoldások különböző változatainak feltárásával, helyes rendszerezésével, logikus felépítésével, élvezetes, könnyen érthető stílusával a szerény terjedelmű, de sokat mondó alkotások közé tartozik.

A könyv egész mondanivalóját meghatározza a tudománynak körünkben betöltött jelentősége és állandóan növekvő szerepe és a tudomány iránti felelősségérzet. Ennek alátámasztása céljából vállalkozott a szerző az emberiség tudományos felfedezéseinek, s ezzel párhuzamosan a tudományos gondolkodásmód alakulásának kronológikus bemutatására, rámutatva az egyes tudó-